5. Ak moder hvad skal jeg dog gøre,
derude der holder en vogn,
den vil mig til fængsele føre,
ak moder, hvad har jeg dog gjort.

6. Jeg sidder bag fængseles mure,
mine hænder er lænket med jern,
jeg kan ej at vindue kigge,
ak moder hvad har jeg dog gjort.

7. Der hjemme sidder fader og moder,
de sidder og græder for mig,
fordi jeg i ungdommens tider
er komme en pige for nær.

Ved allerede nu at fremlægge disse forskellige Gurliviser i deres mundtlige varianter har jeg villet gøre læserne opmærksomme på dette rige traditionsstof inden for en genre, som man vel almindeligvis betragtede som værende uddød. Gurlisagen optog imidlertid sindene meget stærkt, det var omkring 1. august i 1939, altså umiddelbart før krigsudbruddet, og det er værd at bemærke, at et af vore førende eftermiddagsblade den dag, forbryderen blev fanget og aflagde sin detaljerede tilståelse, opnåede det højeste oplagstal i bladets historie til dato.

Kender læserne noget til Gurliviserne eller andre lignende viser, så skriv venligst til Dansk Folkemindesamling, Det kgl. Bibliotek, København K.

Iørn Piø.

OM *SJETTE, OTTE* OG *MÅTTE*

Paul Diderichsen skriver i sin afhandling »Udtalen af dansk rigssprog« (her i tidsskriftet 1957 p. 41 ff.): »Det besynderlige par *sjette* og *otte*, som jeg hverken kan finde nogen rimelig historisk eller synkronisk forklaring på« (p. 67). Denne lakoniske meddelelse har givet mig lyst til at offentliggøre et forklaringsforsøg, som jeg har skrevet for en del år siden. Jeg vil prøve at sætte de to former *sjette* og *otte* ind i en større, sproghistorisk sammenhæng og se om det ikke skulle være muligt at finde nogle rimelige forklaringer på disse gådefulde former med lang vokal ved *tt*.

Vi har følgende typer af ord med oprindelig lang vokal (diftong) + *tt*: *ht* > *tt* (*ret*, vestnord. *réttr*; hertil hører *sjette* og *otte*), *ðt* > *tt* (*godt*, vestnord. *gott* < *gótt* til *góðr* med meget tidlig vokalforkortelse), *t* + *t* (*hvidt*, vestnord. *hvítt*), *ddt* > *tt* (*født*, vestnord. *foett* til *foeddr*), *nt* > *tt* (*et*, vestnord. *eitt*, *mit*, *dit* og *sit*, vestnord. *mitt* etc. til en rod **mīn-* etc.), *t* > *tt* i typen *slutte* (lånt fra middelnedertysk *slūten*: svensk *sluta* med lang vokal, se GG § 6,I,2); til denne type svarer verber som *gætte*, *knytte* og *skøtte* med *tt* overført fra præteritum (se GG § 419).

Konsonantforbindelsen *-tt-* har i almindelighed forkortet den lange vokal: *atten, attende, brat, datter*[1], *latter, nat – bredt, et, fedt, hedt, svedt – flette*[2], *hudflette, let, ret, slet*[3] *– blidt, frit, fritte, hvidt, nitten, tit; dit, mit, sit; lidt* (< *līttit*) *– drot, godt, ottende, otting, sotte-* (f. eks. *sotteseng*), *tot*[4] *– knytte, nyt, sytten – drøt, idrøt*[5], *grødt, gætte, (for)jætte, nætter, slæt* (f. eks. *hø-, klokkeslæt*), *trøt*[6], *trætte* (verbum og substantiv), *tvætte, tæt, vætte, overvættes – blødt, dødt, døtre,*

mødt, rødt, skøtte, stødt, sødt – blåt, gråt, måtte (verbum), *råt, småt, såt* (se ODS XVIII (1939), 359 f., sml. svensk *sått*, vestnord. *sáttr*), *usåttes* (se smst. XXVI (1952), 1, sml. forrige ord og vestnord. *úsáttr*), *vådt*. Jeg henviser bl. a. til GG §§ 112, 115, 255, 409 anm. 1, 412 anm. 1 og 4 og 420 anm. 1, Adolf Noreen »Vårt språk« IV (1918/24) p. 69 ff. (om ord med *-tt-*) og Aage Hansens vigtige afhandling »Om kvantitetsudviklingen i dansk rigstalesprog« (i APhS VI (1931/32) p. 97 ff.; om *-tt-*ordene p. 114 f.).

Undtagelser i rigsdansk er *sjette*: *lette, rette, slette, otte*: *ottende, æt* (vestnord. *ætt*) med dobbelt udtale (se ODS XXVII (1954), 1404, Aage Hansen i ovennævnte afhandling og i »Udtalen i moderne dansk« (1956) p. 89), *sot* (vestnord. *sótt*): *godt, drot* (se ODS XXI (1943), 41 og Aage Hansens fremstillinger). Formen *sot* med lang vokal skyldes antagelig ordets litterære karakter. Baggesen og Oehlenschläger skrev *Soet*. Ordet *sot* har sluttet sig til typen *fod, rod, sol* med lang vokal. Undtagelser er videre former som *ladt* (til *lad*), *spædt* (til *spæd*), *ledt* (til *led*) modsat *hedt*; *født* og *nødt* (til *føde* og *nøde*) modsat *mødt*; *kådt* (til *kåd*) modsat *vådt* m. fl. (se Aage Hansen »Udtalen i moderne dansk« p. 88 f.).

Forholdet *atten, attende*: *ottende* : *otte* samt den lange vokal i *sjette* lades uforklaret af Johs. Brøndum-Nielsen i »Gammeldansk Grammatik«. Formerne *atten, attende, otte* og *ottende* går alle tilbage til oprindeligt *-ātt-* (<*-aht-*), og man kunne derfor have ventet at de var fulgtes ad i lydudviklingen: forkortelse af den lange vokal foran *tt* (jf. Aage Hansen p. 99). Formen *sjette* (med brydning) går tilbage til en form med lang vokal (jf. vestnord. *sétti*): *siātti/siætti*.

Det er velkendt at talordene i en lang række sprog har påvirket hinanden, specielt de talord der står umiddelbart side om side i talrækken (ved tælling etc.). Jeg minder her om *fire* og *fem* (forlydskonsonanten), *fem* og *seks* (vokalen i *fem* efter *seks*?), gammeldansk *siæx* efter *siu* syv?, vestnord. *sjau* efter **ahtau* otte?, *ni* og *ti* (sml. latin *novem* efter *decem*), *sytten* og *nitten* med *-tt-* for oprindeligt *-t-* efter *tretten* og *atten* (sml. sytten atten nitten) etc. etc. Det ligger da fristende nær at søge en forklaring på de hidtil uforklarede former *sjette* og *otte* ved at blive indenfor talordenes gruppe og undersøge om der her skulle være gode muligheder for analogi. Formerne kan ikke være lydrette.

For *sjette*'s vedkommende ligger det nær at sidestille formen med *fjerde*.[7] De ældre former er *fiarthœ/fiærthœ* svarende til *siattœ/siættœ* (om *ia* eller *iæ* er primært er i denne forbindelse ligegyldigt). Forlængelsen foran *rð* og senere tab af *ð* (se GG §§ 189 og 402, 1) giver en form *fjæ're* med lang vokal, sml. *tjære* (med forlængelse af vokalen i åben stavelse). Da *siættœ* fik *tt* forkortet (i slutningen af den yngre middeldanske periode?) kan det have sluttet sig til *fjære*, så det ændrede stavelsestype og gik over til typen *bæ-re, væ-re* etc. med åben stavelse modsat *lette, rette, slette* (med vokal- og konsonantforkortelse).

Svarende til *atten, attende, brat, datter, latter, nat* ventede vi en form *atte* (< *ātta*, vestnord. *átta*) med kort *a*. Svarende til *ottende* med kort vokal (ɔ), *drot, godt, blåt, måtte* etc. ventede vi en form med kort, åben vokal [ɔdə]. Om formen *måtte* se nærmere i det følgende. Forkortelsen af det lange *a* ved *tt* ligger forud for overgangen af langt *a* til *å* (GG § 138 anm. 1). Dette synes dog at blive modsagt af den enestående form *ottendadagh* i B 69 af »Skånske lov«.

Håndskrifterne B 74, Cod. run., AM 37 etc. har *a.*[8] I GG § 138 anføres formen som eksempel på labialisering af *a* uden labial nabolyd og Brøndum-Nielsen tilføjer: med vokalforkortelse? Vi skulle altså have haft en udvikling *ā* > *å* > ɔ. I § 196,2 hedder det om denne form (der også er anført i oversigten § 5, II, 6), at det at labialiseringen udtrykkes og betegnes med *o*-lyd snarest må opfattes som tegn på forkortelse. Men hertil er at sige, at *o* i og for sig intet siger om kort eller lang vokal, og *aa* betød i ældre middeldansk langt *a*. De eksempler Brøndum-Nielsen anfører fra ældre middeldansk på overgangen *ā* > *å* har alle *o*: *bothe* (< *bāthæ*), *wanboro* (vandbølge), *hothkone*, *mandrop*, *damsbond*, *stypborn*, *Hordbo*, *molt*, *Mortensdag* (§ 138), sml. fra yngre middeldansk former som *rodh* råd, *koodh* kåd, *boodh* båd, *hord* hård etc. Eksemplet *ottendadagh* står åbenbart helt isoleret i de ældste lovtekster; det kræver en særforklaring. Enten har vi en tidlig, dialektalt bestemt, overgang af *ā* til *å*, eller også har vi en differentiering, der skyldes lighed med den nærstående form *attandi* attende. Ved vokalsvækkelse ville disse to former falde sammen i en form *ottændæ*. Formen *ottende* med *o* for ventet *a* – der lydligt, men ikke grafisk, er kommet til at stå på linie med *måtte*, *blåt*, *gråt* etc. – vil jeg altså mene skylder sin oprindelse en psykologisk faktor: det uheldige sammenfald er blevet ophævet, idet den lydlige differentiering mellem *a* og *o* er indført. Jeg kan her henvise til Brøndum-Nielsens opfattelse af forholdet: *fire*, *firsindstyve*: *fyrretyve*. En form *firitiughu* (= 40) med delabialisering kom i kollision med *fire og tyve* (24) og blev derfor fortrængt (GG § 140 anm. 1). At det ved talordene har været af særlig betydning at undgå uheldige sammenfald siger sig selv.

Formen *ottende* har trukket *otte* med sig. Paul Diderichsen har i sin afhandling »Probleme der altdänischen Ortographie« (i APhS XII (1937/38) p. 116 ff.) ganske kort strejfet problemet *otte*, *ottende*. Han anfører formen fra B 69 af »Skånske lov« og mener, at den kan skyldes omdannelse efter *otte* [å·də] p. 153. Men hvorfor *otte* og ikke *atte*? Her kunne man påberåbe sig den lige givne forklaring: en form *atte* ville komme til at ligge meget nær ved *atten*. Her har vi fået en ny differentiering, *ottende* med [ɔ] svarende til kort vokal ved oprindeligt *tt*. Talordene fra *en* til *tyve* kan opdeles i følgende grupper: 1) typen med én stavelse: *en*, *to*, *tre*, *fem*, *seks*, *syv*, *ni*, *ti*, *tolv*; 2) typen med to stavelser på *-e*: *fire*, *otte*, *elleve* (oprindelig trestavelsesform, vestnord. *ellifu*), *tyve*; 3) typen med to stavelser på *-ten* (< *tān*): *tretten* til *nitten*. Når vi for ventet *åtte* med [ɔ], sml. *måtte*, *blåt*, *gråt* etc., har fået *otte* [å·də] kan det skyldes at den lukkede stavelse i *otte* er blevet ændret til åben efter talord som *fire* (4) og *tyve* (20). Man kunne herimod indvende at der skulle have været gode betingelser for en form [må·də] efter *må*; men præteritum har ofte kort vokal: infinitiv med lang vokal (*koge kogte*, *stege stegte*, *råbe råbte*, *tabe tabte* etc., men *mæle mælte* etc.).

Man kan undre sig over at vi ikke har fået *otte*, *ottende* med [ɔ] (sml. svensk *åtta*). Muligvis har substantivet *otte* (vestnord. *ótta*), sml. *ottesang*, i det tidsrum hvor det ikke var litterært, bevirket en differentiering mellem talordet *otte* med *å* og substantivet *otte* med (*ō* > *ŏ* > ɔ). Efter sin grafiske type skulle *otte* – sml. *blotte*, *flotte*, *gotte* (sig), *grotte*, *potte*, *rotte*, *slotte* – have [ɔ].

Forholdet i rigsdansk mellem *må* med lang vokal og *måtte* med kort og mere

åben vokal svarer fuldstændigt til typen *blå, grå, rå, små*: neutrum *blåt, gråt, råt, småt*. Hertil svarer også *våd*: *vådt*. Den nuværende neutrumsform *kådt* (ældre *kaad*, se ODS IX (1927), 1024, sml. *glad* for ældre *glat*) med langt *å* for ventet [ɔ] skyldes tilslutning til fælleskønsformen *kåd*.

Da *-tt-* normalt har forkortet lang vokal, og da forkortelsen i almindelighed ligger forud for overgangen af *ā* til *å* – sml. *nātt* > *nat*, *brātt* > *brat*, *āttān* > *atten* – ventede vi en form *blat* (vestnord. *blátt* til *blár*). Denne type træffer vi i bornholmsk *blat, grat, rat, smat* med kort *a* og langt *t*.[9] Vi har altså den ventede forkortelse i *blåt, gråt* etc., men vi har fået analogisk *å* efter fælleskøn. Forbindelsen *-tt-* har – bortset fra visse undtagelser som *sått* og *usåttes* – givet vokalforkortelse. Det hedder i GG: »Gammeldansk *ā* (ogsaa det ved tidlig Forlængelse af *ă* opstaaede *ā*; § 189) labialiseres i videre Udstrækning end de i §§ 133–137 nævnte Vokaler, idet det – hvor ikke tidlig Forkortelse er indtraadt (se ndf. Anm. 1–2 og § 197 f.) – i alle Stillinger undtagen efter *w* (se § 153 ff.) har givet *å* i nuværende Dansk, d.v.s. en lukket *å*-Lyd, der dog ved senere Forkortelse bliver en aaben *å*-Lyd (jf. glda. *mā* – Præt. *mātti*, nuværende da. *maa* – *maatte* med resp. lukket og aaben Vokal, ligesaa *otte* – *ottende* (af *ātta* – *āttandi*), i Almindelighed ogsaa *paa* [ˈ*på*ˀ]- *paa mig* [ˈ*pɔmˈai*] o. l.« (§ 138).[10]

Vi har en fuldstændig parallel mellem *må måtte* og *otte ottende*, men vi ventede at *måtte* og *otte* skulle have fulgtes ad. Formerne *otte* og *måtte* kræver åbenbart hver sin forklaring. Der kan ikke være tvivl om at *måtte* skyldes analogisk tilslutning til *må* ligesom *blåt, gråt* etc. er dannet efter *blå, grå* etc. Dette godtgøres af at vi i yngre middeldansk ofte finder skrevet *mattæ* med *a*: *mottæ* med *o*.[11] Brøndum-Nielsen regner med at *nat* har tidligere forkortelse end *matti* (GG § 194), men det modsiges af formen *mattæ* i yngre middeldansk.

Jeg skal meddele en række eksempler på formen *mattæ* fra yngre middeldanske tekster. De kan meget let suppleres med flere tilsvarende.

»Fragmenter af gammeldanske Haandskrifter« (udgivet af Paul Diderichsen 1931/37) har *matæ, mattæ, mathæ* og en enkelt gang *motthæ* (læsemåden er dog ikke helt sikker). »Den danske Rimkrønike« (udgivet af Holger Nielsen 1895/1911 med glossar) har *motthæ* (*-e*) og en enkelt gang *matthæ*. »Flores og Blanseflor« (udgivet af C. J. Brandt i »Romantisk Digtning fra Middelalderen« I 1869) har *matte* en enkelt gang (vers 1878), ellers *motte* (25 gange). »De gamle danske Dyrerim« (udgivet af Johs. Brøndum-Nielsen 1908) har *a*-formen 3 gange, »Lucidarius« (i »En klosterbog fra middelalderens slutning« ved Marius Kristensen 1933) har *a*-formen 5 gange og *o*-formen 6 gange, »Karl Magnus Krønike« (i »Romantisk Digtning« III 1877) har *a*-formen 9 gange, »Dværgekongen Laurin« (i »Romantisk Digtning« II 1870) har 11 eksempler på *mattæ*, »Sydrak« (udgivet af Gunnar Knudsen 1921/32) har 20 (: *mottæ* p. 74, 14), »Hellige Kvinder« (udgivet af C. J. Brandt i »Dansk Klosterlæsning fra Middelalderen« 1859) har *a*-formen 37 gange (og *maatte* 45 gange).

»Ivan Løveridder« (i »Romantisk Digtning« I) har rimet *ratte* (= rakte) ~ *matte* (vers 2726), *mattæ* ~ *sattæ* (= forligte, vers 5766 og 5916).

Svarende til udviklingen *māttæ* > *maattæ* har vi i præsens singularis 2. persons *māttu* (vestnord. *máttu* < *mátt þú*) > *maattu, mottu* (se GG § 287 anm., 3 = II p. 99). Lægebogen AM 187, 8 (udgivet af Viggo Såby 1886 med glossar)

har *matthu, thu format* og *thu mot*. »Sydrak« har *thu math, thu maat*: *matthu, mattw*. »Hellige Kvinder«: *thu mat* (9 gange, sml. hermed præteritum *mattæ* ovenfor), *thu mot, mat thu, matthu, mattu*. Kalkar har i sin ordbog over ældre dansk sprog formerne *mat(t)hæ, motte, motthu, maat du, du maat* (under opslagsordet *mu(g)e*).

GG anfører *rat, raat* fra »Harpestreng« (udgivet af Marius Kristensen 1908/20), *blat* fra »Mariaklagen« og lægebogen AM 187, 8 (se § 412 anm. 1). Hertil kan føjes *rooth kioth* fra »Lucidarius« (se »En dansk klosterbog . . . « p. 65, 16) og: *man scal gælle raath foræ illæ saadh* (Peder Laales ordsprog nr. 1098 = man skal give råt for ilde sødet, d.v.s. kogt), *smat* (i AM 187, 8), *smot* (fra »Kvinders Rosengaard« udgivet af Holger M. Nielsen 1930/40 p. 162, 18 og 172, 4) og *smoth* (smst. p. 162, 25), *eth groth hoor* (»Karl Magnus Krønike« p. 180, 20). AM 187, 8 har: *kalt æller of mekæt wat* (d.v.s. *wätt*, neutrum til *wätær* våd) p. 95, 8.

Svarende til vestnord. *hlær* (blid, mild, om vejr og vind) har gammeldansk *lā(r)* med neutrum *lat* (se GG §§ 70, 2 og 81 anm. 2). »Harpestreng« har *lat* (p. 13, 19) og *laat* (p. 139, 6; 269, 14, 22). AM 187, 8 har den samme form (p. 10, 10). Jysk har adjektivet *lå* lunken (se Feilbergs ordbog: 4. *lo*).

Vi må efter dette regne med at vi i yngre middeldansk har haft to former af præteritum, dels *mattæ* med kort *a* svarende til *atten, nat* etc. og dels *mottæ* ved analogisk tilslutning til *maa* = *må*. Forholdet *må måtte* svarer til *blå blåt* etc. Formen *matte* er blevet fortrængt af *motte, maatte* ligesom *blat, grat* etc. er blevet fortrængt af *blaat, graat* etc. (men jf. forholdet i bornholmsk).

En fuldstændig parallel til *må måtte* har vi i verbet *eje*'s former i ældre tid. Til *mā mātti* (vestnord. *má mátti*) svarer *ā ātti* (vestnord. *á átti* til *eiga*), der giver *aa* = å og *aatte* = åtte. Kalkar anfører under *ege* (*eje*) eksempler som præteritum *atæ, ottæ, aatte* og participiumsformer som *oth, aatt, aat*.

En undtagelse fra reglen om forkortelse af det lange *a* foran *tt* har vi i adjektivet *såt* enig, forligt og det tilsvarende substantiv *såt*, ord der svarer til vestnord. *sáttr*. Kalkar anfører *sått* (*sat*) og har eksempler som *sottæ, saatthæ, sathæ, sath*; substantivet *såt* (*sæt*, sml. vestnord. *sætt*) med eksemplet *sothe minde*. Under *usâ[a]t* adj. (vestnord. *úsáttr*) anføres *wsottæ, vdsotte, usaattis*. GG anfører *sattær* fra »Skånske lov« (IV, 4) i §§ 112 og 255.[12] Hvorfor dette ord har fået udvikling til *å* ved jeg ikke. Man er fristet til at betragte *å* som en analogisk indført vokal, men hvorfra?

Der er brugt følgende forkortelser: APhS = Acta Philologica Scandinavica, DgL = Danmarks gamle Landskabslove med Kirkelovene, GG = Johs. Brøndum-Nielsen »Gammeldansk Grammatik«. I–II (1928, 1932; 2. udg. af I 1950), ODS = Ordbog over det danske sprog.

[1] Ordet *datter* forudsætter *dottær* < *dōttær*, vestnord. *dóttir*. Om ordets udviklingsforhold se nærmere GG §§ 141 anm. 3 og 142 anm. 1.

[2] I verbet *hudflette* går *-flette* tilbage til **flah(a)tian* (til **flahan* flå) > **flætta* med vokalforkortelse, jf. vestnord. *fletta* flå: *flétta* flette (se Falk og Torp i deres etymologiske ordbog, Torp i »Nynorsk etymologisk ordbok« og GG § 112. Ordet er ikke behandlet af Noreen i hans »Altisländische und altnorwegische Grammatik« 4. udg. 1923).

[3] Peter Skautrup sidestiller i »Det danske sprogs historie« I (1944) *tretten* med

fælled, lærred etc. (p. 238), d.v.s. ord med konsonantforlængelse og vokalforkortelse (*fælāth* > *fælæth* > *fælled* etc.); men *tretten* har fællesnordisk *tt* og kort vokal: vestnord. *þréttan*. Der er ikke enighed om ordets grundform (se GG §§ 102 anm. 1, 161 anm. 1 og 250 anm. 3 med henvisninger). Otto von Friesen opstillede **þri-tehun* med hovedtryk på *-tehun* (*tretten* er ikke overleveret i gotisk) og *i* > *e*, *t* > *tt* (se »Rökstenen« (1920) p. 145 f.). Noreen opstillede **þrintan* (altså med *nt* > *tt* og *i* > *e*) i »Geschichte der nordischen Sprachen« 3. udg. 1913 § 230.

»Eriks sjællandske lov« har *thrætan* (2, 26 = DgL V p. 104, 11; varianterne har *thrættan*), *thretan* (2, 26 = p. 105, 2; varianterne *thrættan*; 2, 68 = p. 210, 4; varianterne *thrættan, -tæn*). »Valdemars sjællandske lov« har *thrætan* (3, 13 = Thorsens udgave p. 62 = DgL VIII p. 356, 7; varianterne *thrættan, -tæn*), *thrætandæ* (p. 456, 9), *thrættandæ* (p. 479, 10; varianterne *thrætandæ*). Formerne med enkelt *t* kunne godt synes at tale for en gammeldansk form med lang vokal, idet skrivemåden med *-t-* i indlyd i vid udstrækning har markeret lang vokal. Men formen *tretten* skal ikke gøres til genstand for nærmere undersøgelse i denne sammenhæng.

[4] Om ordet *tot* se nærmere Harry Andersen APhS XVI (1942/43) p. 261 f. (afhandling om *u*-omlyd i dansk). Jf. ODS III. *Tot* XXIV (1948), 284 f. Her anføres former som *tat, taat* (sml. svensk *tåt*, norsk *tått*, vestnord. *þáttr*): 1. (nu især dial.) snor (som en del af et reb), rebstreng; 2) som personbetegnelse; 3) efter oldnord.: afsnit af en tekst (især en saga o. lgn.). ODS regner med at ordet i rigssproget til dels er blandet sammen med I. *Tot* samlet mængde (portion, dusk, bundt) af tynde, trådagtige, trævlede (små)dele, som hør, uld, hår, græs o. lgn.

[5] Om *idræt* hedder det i »Nudansk ordbog« 1953 (anden udg. 1957) at første del af ordet vist er beslægtet med subst. *id* virksomhed og andet led vist er oldnord. *þróttr* kraft (sml. hermed ODS IX (1927), 60). Denne opfattelse er, som det er påvist af Ture Johannisson i en vigtig afhandling om ordets etymologi (i »Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning« V (1943) p. 13 ff.), fejlagtig. Denne afhandling burde være udnyttet i »Nudansk ordbog«, der har en lang række forkerte etymologier.

[6] GG regner med delabialisering af *thrøtt(ær)* > *thræt* (§ 141). I den ny udgave af GG I (1950) henvises der ikke til Marius Kristensens opfattelse i »Folkemål og sproghistorie« (1933) p. 188. Marius Kristensen gør opmærksom på at *træt* har *æ*-lyd i hele det danske sprogområde med undtagelse af Halland: svensk *trött*, vestnord. *þreyttr*. Han foreslår en participialdannelse **þrētt*r (til verbalroden i *thrængia*), sml. vestnord. *léttr*: tysk *gelingen*. Delabialisering må vist betragtes som usandsynlig. ODS XXIV (1948), 924 henviser heller ikke til Marius Kristensen.

[7] Aage Hansen oplyser i »Udtalen i moderne dansk« (1956) at der i *fjerde* nu ofte høres *e*, ODS angiver kun *æ* 1922 (p. 20).

[8] Se DgL I p. 871, 14–15. »Skånske kirkelov« efter Cod. run. har *atanda dah* (p. 847, 1–2); varianterne har: *atandæ, atændæ, atand, attanda, attande, attændæ, aatende, ottendæ*. B 74 har *attanda* (se »Danske Sprogtekster« I² (1932) p. 11, 31). AM 37, 4 (Tekst 3 i DgL I) har *atanda* (p. 876, 22). Se også Johs. Brøndum-Nielsen i hans afhandling om håndskrifterne af »Skånske lov« (i »Arkiv för nordisk filologi« 34 (1918) p. 115, 118 og 124). »Jyske lov« har *attand dagh* (2, 83 = DgL II p. 289, 3; varianterne har *attænd, atend, atandæ, atændæ, attende, aattendæ, ottændæ*). »Eriks sjællandske lov« har *atændlot* (2, 35 = DgL V p. 116, 7; varianterne har *atændæ*). »Valdemars sjællandske lov« har *atændæ lot* (1, 2 = Thorsen p. 13 = DgL VIII p. 19, 11: *attændæ loth*. Se også p. 115, 31: *atændæ*). »Vederloven« har *a attende dagh* (»Danske Sprogtekster« II (1928) p. 24, 31), *i atta konunga daghum* (smst. p. 25, 10). Disse *a*-former svarer til former som *mate, matte, rath, ratha, bathe, twa, saar* med *a* (og *aa*).

Svækkelsen af *a* > *e* i forbindelsen *-andi-* (*-anda-*) er værd at bemærke. Man havde ventet *-and-* bevaret i B 69 af »Skånske lov«. Jf. GG § 56, b, II (= I² p. 83).

[9] Se Vilh. Thomsen i lydlæren i Espersen »Bornholmsk Ordbog« (1908) § 152. Det hedder her at intetkønsformerne *blat, grat, rat, smat* begynder stærkt at fortrænges af de efter hak. og huk. regelmæssig dannede nyere former med *å*. Se tillige GG § 412 anm. 1.

[10] Denne formulering står uændret i den ny udgave af GG I fra 1950. Jeg gør opmærksom på, at der i stedet for »i alle Stillinger undtagen efter *w*« bør stå: konsonant + *w*. Udviklingen af det lange *a* til *å* er i rigsdansk ens uanset den foranstående konsonants art: *båd, kåd, råd, våd* etc., *nåde, råde, våde* (subst.) etc. Ved konsonant + *w* har vi fået den lukkede vokal *ō*: *to* < *twā* (se GG § 155).

[11] Paul Diderichsen regner med analogisk *måtte*; han fremhæver at der ofte skrives *matte* i gammeldansk (se APhS XII p. 153).

[12] Se DgL p. 44, 3: *satæ*; V, 29 har *sattæ* (p. 84, 2; varianterne har *vsotta*). »Eriks sjællandske lov« har *satæ* (2, 53, 72 = DgL V p. 176, 6; 218, 7). »Jyske lov« har *sattæ* (2, 22; 2, 29; 3, 5 = DgL II p. 183, 2; 196, 4; 363, 5 (med varianterne *saattæ, sathæ*)).

OM *DA* : *DAA*

I Johs. Brøndum-Nielsens »Gammeldansk Grammatik« anføres *thaa* som skånsk form for *tha* (§ 14, 10, fremstillingen er ens i første udgave 1928 og anden udgave 1950). I § 138 anm. 1 anføres *þā* > *thaa* og trykløst *thă*, nuværende *da*. Formen *da* med kort vokal svarer til *fra* i forbindelser som: fra landet med kort *a* (: fra med langt *a* i trykstærk stilling i udtryk som falde fra o. lign., jf. vestnord. *frá*). Ældre middeldansk oplyser intet om vokalismen, da normalformen er *tha* (vestnord. *þá*), der repræsenterer såvel den langvokaliske form *thā* som den kortvokaliske *thă*.

Rigsdansk *da* svarer til ord som *du, vi, I, de, nu*, og *jo* (adv.), småord, der kun kan optræde med kort vokal (modsat ord som *i, fra* og *på*).[1] Den hyppigt forekommende skrivemåde *thaa* i yngre middeldanske tekster, som ikke er skånske eller har skånsk præg, berettiger til den rimelige antagelse, at formen *då*, skrevet *thaa, daa* – sml. nuværende bornholmsk, skånsk, svensk og norsk landsmål *då* (islandsk har *þá* med *au*, færøsk *tá* der udtales [tåa]) – har haft en videre udbredelse i ældre tid i det danske sprogområde; den har ikke alene været skånsk. Yngre middeldansk og ældre nydansk har haft dobbeltformer *da* og *då*. Når *a*-formen har sejret kan en afgørende grund have været, at ordet *thō* (vestnord. *þó*) kunne nærme sig formen *thaa* både lydligt og i visse tilfælde betydningsmæssigt, idet vi fik *thō* > *dō* og *thā* > *då* > *dō* (jf. den almindelige dialektudvikling af *å* til *o*). Formen *dog* for ventet *do, to* (som skyldes middelnedertysk påvirkning, se »Gammeldansk Grammatik« § 286 anm. 1), jf. jysk *tho*, fjernede sig ved sin form fra *da, då*.

Formen *thaa* har jeg noteret fra følgende, ikke skånske tekster: »Lucidarius« »De gamle danske Dyrerim«, »Sydrak« og »Flores og Blanseflor«. Min eksempelsamling kan let suppleres med flere eksempler. »Lucidarius« (i »En klosterbog fra middelalderens slutning« 1933, udgivet af Marius Kristensen) har i almindelighed *tha* (ca. 80 gange), men *thaa* findes i en lang række tilfælde (p. 57, 10, 22, 33; 58, 13, 28; 59, 12, 17; 60. 2, 5; 64, 7, 10, 11; 69, 19; 70, 4; 72, 6; 75, 18, 23; 76, 10, 19, 21; 77, 3, 4, 7; 79, 20; 83, 13; 84, 2, 5; 97, 13). »De gamle danske Dyrerim« (udgivet af Johs. Brøndum-Nielsen 1908) har formen p. 20, 16; 27, 15 og 30, 6 og rimet *slaa* ~ *thaa* p. 32, 21–22. »Sydrak« (udgivet af Gunnar Knudsen 1921/32) har *tha* som normalform, men *thaa* p. 132, 16. »Flores og Blanseflor« (udgivet af C. J. Brandt i »Romantisk Digtning« I (1869)) har rimene: *thaa* ~ *saa* (vers 587, 599, 1505 og 1895), *saa* ~